

Válogassuk meg szavainkat!

Eötvös József szerint: „Van az írónak egy magasabb feladata, mint hogy bizonyos mennyiségű fehér papírt fekete karcolással töltsön be, s ki ezt érzi, azt egy pár kedvező bírálat vagy azon művészi élvezet, melyet művészi alkotásaiban talál, ki nem elégíthetik. A költészet kedves játékká aljasul, ha a kor nagy érdekeitől különválva, nem a létező hibák orvoslása, nem az érzelmek nemesítése után törekszik.”

Tiszta beszéd. Minden szava, minden betűje ma is — és természetesen nemcsak az íróra: a képiróra, képfaragóra is — teljes egészében érvényes. Az igazi művész munkájával minden időben a haladást szolgálta. Az érzelmek nemesítése útján a gondolatok ébresztését, nem altatását, az ember sorsának nem hátra-, hanem előmozdítását. Lehetnek idők, amikor a kedves játék, a rózsaszínű langyosság, a semmitmondó széptevés, magakelletés a művésznek még elnézhető (bár erre nagy szükség soha nincs). De nagy, alapvető változásokat hordozó időkben (a mi időknek még mindig ilyen) a művész helye a nagy forgatagban van: a sikon, nem a toronyban. Közösségének szószólójaként a magasabb feladatokat kell vállalnia, a létező hibák orvoslásának, az érzelmek nemesítésének nem könnyű, de annál emberibb munkáját. Művészetét ezért nem veheti pusztán kedves játéknak, már csak azért sem, mert az egyáltalán nem ártatlan játék, hanem fegyver, mely jóarosszra használható, a hozzáértő eredményesen harcolhat vele, az avatatlan kezében megszűnik hatni. Ezért nem mindegy — soha nem volt mindegy —, hogy ez az érzékeny fegyver, a művészet kinek a kezébe kerül, ki használja, ki forgatja.

A művészt alkotásra nem külső erők (hisz ez lehetetlen), hanem rendkívüli lelki-szellemi adottságai kényszerítik. Részéről népe, közössége művészi elvárásainak kielégítése — bár ő azt megbízásnak értelmezi — a valóságban hivatástudatból, önként vállalt közösségi munka. Szolgálat, melyet eredményesen csak úgy végezhet, ha saját törekvései, vágyai, gondolatai és gondolkozása, akarásai, hite, de még ösztönei is együtt alakulnak, együtt működnek népe tudatával, érzéseivel, ha tehát vele teljes mivoltában azonosul. Ez műve hitelességének legfőbb feltétele, és feltétele annak is, hogy közössége azt sajátjának érezze és vállalja. Igazi és időálló tekintélyre a művész csak ilyen áron tehet szert. Minden egyéb művészi tekintély mondva csinált, és sorsa ennek megfelelő.

A munka önként vállalása a művészt nem mentesíti a felelősségtől. Nem törvény előtti felelősségről van itt szó, hanem elsősorban arról, mellyel saját lelkiismeretének tartozik. Azért, amit tett, de azért is, amit nem tett, ám tennie kellett volna. Felelősségtudatának, lelkiismerete tisztaságának arányban kell állania a közösségre (megbízóra) részéről irányában előlegezett bizalommal.

Demokráciánk művészetpolitikájának és sok emberi munkának eredményeként ma a romániai magyar művészeti élet, a második világháborút megelőzőhöz viszonyítva, merőben új képet mutat. Nem csupán külsőleg, hanem lényegét érintő változáson ment át. A nyugodt és folyamatos alkotómunka sokoldalú anyagi támogatása mellett megoldódott — erdélyi területen hasonló szinten először — a minden igényt kielégítő, román és magyar tanítási nyelvű felsőfokú szakoktatás kérdése, mely a szükséges művészetápolást s vele együtt a szakma jövőbeni továbbfejlődését biztosítja. Képzőművészeti életünk mai arculatának mégis legfeltűnőbb, a megelőzőtől elsősorban elütő, helyzetének pozitív alakulását leginkább kifejező vonása az, hogy országos szövetségünk keretébe tartozó kisebb-nagyobb fiókszervezetek létrehozásával, a képzőművész ma az országnak, ezen belül Erdélynek ha-

Kós András művészeti kritikánkat bíráló írását (Mezei József és Erdélyi Lajos cikkei után) a további vita reményében adjuk közre. Noha a vitatkozást megnehezíti, hogy a kitűnő szobrászként ismert szerző ekerülő nevek említését, álláspontja így is eléggé kiviláglik. (A szerk.)

gyományosan kulturális központjain túl is, már nemcsak meg nem értésre, meg-hasonlásra, felszívódásra ítél csodabogár vagy akár kedves vendég, de a helyi kultúrának másokkal együtt gondos és felelős gazdája is. Az egész terület át-fogó, változatosságában is egységes képzőművészeti élet alakult ki, és nemzetiségi társadalmunk olyan művészgarnitúrát tudhat a magáénak, mely a szakterületet érintő minden megbízását magas szinten képes megvalósítani. Ehhez azonban nem nélkülözhető az alkotómunka legfőbb étető közegének, az egészséges erkölcsi-szellemi légkörnek megteremtése és annak szüntelen és következetes gondozása. Ebből a célból a sajtónk által rendelkezésre bocsátott lehetőségeket az eddignél tudatosabban (céltudatosabban), több szakértelemmel, tehát hatásosabban kell ki-használni.

A művészettel, a művésszel szemben támasztott erkölcsi és társadalmi köve-telmények azonos módon illetik a kritikát, a kritikust is. Ez nem is lehet másképp, mert (feltételezhetően) közös elvi-eszmei alappól kiindulva, a kritikus az alkotó-val azonos célt követ: színvonalas és a társadalom szükségletét szem előtt tartó, tehát jó művészet megteremtését. E cél megközelítésében a kritika tudományos és erkölcsi támogatása értékes alkotó hozzájárulást jelenthet. Nem lehet azonban megelégedni arról, hogy igazi segítséget csak egy átfogó elgondolásra épülő, a napi részjelenségeket abba ágyazva észlelő és ahhoz viszonyítva szemlélő kritika nyújthat. És arról sem, hogy korunkban, hála a korszerű tömegtájékoztatásnak, a kritikus olyan hatásos, egyszersmind érzékeny eszköz fölélt rendelkezik, mint a nyomtatott vagy messze hangzó szó. Annak tehát, aki ezt leírja vagy kiejti, minden pillanatban számolnia kell hatásával is. Ezért minden szót jól meg kell válogatnia.

A bírót mindig, de kiváltképpen, ha talált őt, a lelkiismeretes alaposság kell hogy jellemezze. Mert az eligazodáshoz — mint azt Mezei József is jól látja (*Korunk*, 1981. 12.) — korántsem elegendő a néha-néha „innen-onnan” szerzett (be-szerzett) tájékozódás, de „nélkülözhetetlen hozzá a befecsegtetnek sohasem tartható elméleti alapozás és a folyamatos, mindegyre fölfrissített konkrét tapasztalás, le-hetőleg minél szélesebb körben”. Igaz. A csak fél szemmel, fél füllel való figyelés (megfigyelés), a területnek csak egyik felén végzett adatgyűjtés nem eléggé meg-bízható, s csak féligazságokhoz (vagy félhamisságokhoz) vezet. Viszont az „egészen rendkívüli, született érzéknek” a gyakorlatban *conditio sine qua non* értéke van, szerepe ezért a bíráltnál elsőrendű, nem lehet sem alá-, sem mellérendeltnek venni. Igaz ugyan, hogy igényes bíráló megfogalmazásához a „született érzék” még nem elégséges, de még nagyobb igazság, hogy ez utóbbi nélkül, vagyis rá-ternettséggel, tehetség nélkül nincsen — nem lehet senki — kritikus, mint ahogyan ennek hiányában nem lehet senki művész. Ismereteket, elveket, szabályokat, tör-vényeket, adatokat meg lehet és meg is kell tanulni. A nagy dolog azoknak alkotó alkalmazása. Ehhez pedig tehetségre, ha úgy tetszik: „egészen rendkívüli, született érzékre” van szükség, mely lehetővé teszi az alkotás nagyon is bonyolult, személy-hez kötődő folyamatának megértését, a jó, az igazi művészet sajátos jellemzőinek felismerését, azt, hogy a bíráló képzőművész-aggyal tudjon gondolkodni.

A szakkérdésekben, valamint a szakterületen mindegyre mutatkozó tájékoztalanság csak fokozza kritikánk hatástalanságát. Nem kis része van abban, hogy a vizsgált mű felületé által eltakart mélyebb rétegek felderítetlenül maradnak, vagy megfordítva: a kritika néha olyan súlyos művészi tartalmakat, illetve eré-nyeket tulajdonít a szóban forgó munkának vagy a vizsgált alkotónak, amilyenekre azok semmivel sem szolgáltattak okot. Mindezt még csak bonyolítja a gyakran tapasztalt felületesség, melynek következtében a megjelent szövegek tele vannak tűzdelve megengedhetetlenül sok téves, nemegyszer valótlán adattal, ami már-már kérdésessé teszi magának az írásnak a megbízhatóságát.

A bíráló központi tárgya a művész munkájának eredménye: az alkotás. A kialakult véleménynek a mű boncolásából, sokirányú hozzáértő elemzéséből kell összeállnia. Ezt a munkát nem pótolhatják — nem is pótolják — a művész élet-útjához kapcsolódó, arról, igaz, sok mindent közlő adatfelsorolások, számadatok, melyeknek természetes helyük azonban a művészmonográfiákban van. Mint aho-gyan különböző technikai eljárásoknak avatott vagy avatatlan formában való is-mertetése sem helyettesíti a kifejezés érdekében használt művészi eszközök feltá-rását. Mindezek nem alkalmasak — nem is hivatottak — arra, hogy számot adja-nak a vizsgált alkotás, a vizsgált személy művészi értékeiről. De az alapos elem-zést nem pótolják az alkotást létrehozó művész személye köré kerített megható mesék, mítoszok, legendák sem (még akkor sem, ha azok mind igazak lennének is). Mint ahogy a mű külső leírása-leltározása, a tudományos elemzést elmulasztó, a kellő érvelést nélkülöző csupasz megállapítások, kijelentések, elvont szóvirá-

gokra épülő frázisok, a laikust esetleg meglepésztő, jól hangzó álokoskodások nem lehetnek sem tanulságosak, sem meggyőzőek.

A művészethez vagy a művészek személyéhez kapcsolódó színes írások, lírai hangú jegyzetek népszerűsítő közreműködése mindig értékes volt, s ma is feladatát lát el. De ugyanakkor a szerkesztőnek valamilyen kedvezőbb arányt kellene érvényesítenie a sajtóban helyet kapó különböző fajsúlyú és fontosságú írott és reprodukált anyagok között, természetesen a művészeti életünket érzékenyen foglalkoztató elvi és szakmai kérdéseket részesítve előnyben. És, persze, jó volna, ha ezek az írások nemcsak szólnak röpitett gondolatok formájában halnának el az úrben, hanem bátran foglalnák magukba a szerzőnek a tárgyalat kérdéssel kapcsolatos egyértelmű és közérthető tisztasággal megfogalmazott állásfoglalását, szempontjait, esetleges konkrét javaslatait. Ezek vitákat válthatnának ki, s talán felráznák a művészeti életünkre ma rátelepedő közömbösséget, szellemi renyhé- séget. (Bár igaz, ha példának okáért arra gondolunk, hogy közel három és fél évtizednyi idő sem volt elégséges annak a pótolhatatlan szerepnek a megértésé- hez, melyet — minden ellenkező híreszteléssel szemben! — a kolozsvári főiskola képzőművészetiünk fejlődésében betöltött — és melyet az élet már régen igazolt —, elvárható-e szakírásunktól a menet közben felbukkanó jelenségek lényegének egy- idejű felismerése?)

Művészeti kritikánk az idők során működési területéről kiiktatta a legtöbb olyan turistajelzést, mely az eligazodásban hasznos kapaszkodóul szolgálhatna. Hiányzik az érthető, logikus mérce, mely nélkül pedig ítéletet hozni legalábbis nehéz, hiszen minden értékelés csak valamihez viszonyítva lehet érvényes. Az egészséges érvekkel, hozzáértő elemzéssel alátámasztott minősítés helyett, sajnos, egyre gyakrabban találkozunk a vizsgált jelenségnek, a vizsgált alkotásnak vagy művésznek olyan megközelítésével, melyet bizonytalanság, határozatlanság, bátor- talanság (vagy éppen a tudatlanság szülte merészség), zavarosság és nemegyszer a műkedveléshez közel álló szemlélet jellemez. Az avatott, értő művészt a kritika egybecsomagolja az avatatlanlannal, tudatlannal, giccselővel, szélhámoskodóval. Minő- séget jelentő és minősíthetetlen munkákat, írásokat azonos lélekkel tordelnek be lapjainkba. Holott a kritikának feladata éppen ennek megakadályozása, a szűn- telen szelektálás, a rendteremtés, a hozzá nem értésnek, a kontárkodásnak, vala- mint annak a kimutatása, hogy a szándék, az óhaj, legyen az bármennyire nemes is, még korántsem azonos annak művészi megvalósításával. Ez az anarchiára em- lékeztető állapot természetes módon vezet aztán képzőművészeti kritikánknak a minden tudományosságot nélkülöző áldemokratikus művészetpolitikájához (ha egyáltalán van ilyen), mely a kényelmes névsorolvasásra épül, és a középszerű- ségnek kritikushoz nem méltó támogatását jelenti. Pedig tudott igazság, hogy em- nek mindig az igazi tehetség vallotta kárát. Ma is. Ez a taktika megmenthet ugyan néha tévedésektől, de gyökerében téves, s ezért művészetünk fejlődésére a legnagyobb veszélyt jelenti.

A megtisztelő címekkel való könnyelmű dobálózás, szürke művészi teljesít- mények és a művészettörténet óriásai közti analógiák kimutatása vagy akárcsak keresése, ezeknek együtt való emlegetése, a csak felsőfokban, de annál sűrűbben használt pozitív jelzők gátlás nélküli alkalmazása oda vezetett, hogy ezek a mű- vész és közönsége számára már mind értéküket veszítették, megfosztva a kritikust is a megkülönböztetés egyik kézenfekvő lehetőségétől. (Gondoljunk csak meg: ha Michelangelo a mesterségében zseni, mit kell tudnia annak, akit rajta kívül ezzel a jelzővel illetünk.) És ne feledjük, hogy minden értékelés, minősítés: egyúttal út- jelzés is, eligazítás művész és közönség számára egyaránt. Csinján kell bánni a szavakkal, jól meg kell őket válogatni. Tudomásul kell venni, hogy nem mindenki művész, aki önmagáról azt állítja, mint ahogyan nem mindenki képzőművészeti kritikus, aki elég merész ahhoz, hogy tollal kezében a képzőművészetet (s miért mindig a képzőművészetet?) szabad vadászterületének használja bíráló indulatai- nak kiélésére. Sajtónkban olyan színvonalú kritikai írások jelennek meg, vagy olyan munkákat reprodukálnak — napról napra egyre inkább —, amilyen szín- vonalú szépirodalom K. Jakab Antal *Levelváltásában* — teljesen jogosan — a „küldjön még” minősítést sem érné el. De sajtóhíradások szerint általános isko- láink és liceumaink 14—18 éves tanulói is már „képzőművészeti” kiállításokon mutatják be „műveiket”. Jogosan merül fel aztán a kérdés: képzőművészeti vo- natkozásban maradt-e egyáltalán nálunk a művészet, a művész szónek rangja, ér- teke, becsülete?

Nincsen abban semmi rendkívüli, ha a képzőművész-közösségünkbe szaka- datlanul besoroló fiatal művésznemzedék önmaga és művészi ideálja megvalósít- ásához a mintaképet messze földön, a mi világunktól mind földrajzilag, mind

szellemileg távol keresi. Ha az igazi művészethez vezető ajtó kulcsát a még a nyugat-európai országokban is jórészt idegen eredetű törekvésekben reméli megtalálni. Feltehető, hogy ebbe beleszól a divat is s az idő kínálta konjunktúra. Ennek a kalandozásnak fő hajtóereje azonban a minden idők ifjúságára jellemző és szükséges magatartás, a nyugtalan kíváncsiság, mely — kezdve a Paradicsomtól — az új, az ismeretlen felderítésére, meghódítására tör. De „ki szegheti szárnyát az élet tavasza korában azon lelkesedésnek, mely eget kér, hol megégeti ugyan magát, melynek híját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki?” — kérdezzük együtt a „legnagyobb magyarral”, és valljuk vele hittel, hogy „jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért”. Mindez eddig természetes és igaz. Az útkeresésnek, kísérletezésnek, személyiségük alakulásának stádiumát élő, az életet, életünket még csak most tanuló fiatalok, ha egyelőre összetévesztik a művészetnek szemlélődésre, elmélyedésre, magunkba nézésre indító tulajdonságát a pillanatnyi meghökkenéssel, ha furcsaságok kedvéért lemondanak a mély emberi igazságok, szépségek kereséséről, ápolásáról, nyomot hagyo, tartós érzelmek teremtéséről, még nem jelent veszélyt. Az igazán tehetségesének — ha kerülővel is — művészetében előbb-utóbb sikerül egyeztetnie az újat az örökérvényűvel, és megtalálnia a leghatásosabb és legnemesebb művészi eszközöket a saját — mással össze nem téveszthető — társadalmi érzés- és gondolatvilágának egyetemes rangon való kifejezéséhez. Azért tehetséges.

Erdélyi képzőművészeti életünk megújítását célozó, fiatal művésznemzedékünknek az utóbbi években különböző címek alatt és különböző formákban megnyilvánuló, de összefüggő mozgalmát nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez erdélyi földünkön olyan szellemi törekvés meghonosítását tűzte ki célul, mely a mienktől merőben különböző társadalmi feltételek között, merőben idegen gondolkozásból, életszemléletből született, és természetesen azt is tükrözi. Elsősorban az amerikai eredetű „pop-art”-nak — képzőművészeti mivoltukat illetően már keletkezésük pillanatától fogva vitatott — különböző válfajairól van szó (action-painting, conceptual-art, happening stb.). Elgondolkozásra nem annyira maga a tény, mint inkább a mozgalmat saját művészettörténetünk rendkívüli eredményeként üdvözlő sajtóvisszhangok adnak okot. Nagyon sok egyébtől függetlenül, föltevődik a kérdés, hogy ezeken a próbálkozó állapotban levő kísérleteken keresztül Európához történő képzőművészeti fölzárkózásunkat (mint azt a kritikából megtudjuk) eredménynek kell-e tekintenünk, s ha igen: miért? Ebben az esetben is csak sajnálni lehet, hogy ezzel a jelenséggel kapcsolatosan tapasztaltabb (és felelősebb) kritikásaink véleménye nem ismeretes.

Valóban, gyakran tűnik úgy, hogy a kritika képzőművészetünk fejlődésének legfőbb célját annak Európához való fölzárkózásában látja. Egyelőre viszont adós maradt annak tisztázásával, hogy mit ért a kívánt fölzárkózáson, és másnak is mit kell rajta értenie. Művészetünket valóban európai szellemnek kell áthatnia, de mintha a gondolat szülői megfeledeztek volna arról, hogy Európa az Atlanti-óceántól az Uralig tart. S akkor vajon nem lenne-e kézenfekvőbb itthon kezdeni a fölzárkózást, egyelőre a magunk Európájához: saját magunkhoz, saját eszményeinkhez, saját törekvéseinkhez, Apáczai, Misztótfalusi, Mikes, Kőrösi Csoma szelleméhez? Hátha könnyebben megtanulnánk, gyorsabban megértenénk, hogy az általánosan túl vannak olyan halaszthatatlan feladatok, melyek romániai magyar nemzetiségünk sajátos szükségletéből fakadnak, s melyeket csak a hozzá fölzárkózott művész oldhat meg. A mi közönségünk még nemcsak igényli a szépet, nemcsak hajlamos az őszinte, tiszta, szívből jövő, tanulságos gyönyörködésre, de szüksége is van rá, mint falat kenyérre, s ezért azt meg kell neki szerezni. És tudni kell hozzá azt is, hogy nálunk a címzett még magából az alkotásból szereti megérezni, nem pedig annak létrehozása folyamán vagy azon kívül elmondott, leírt szövegekből megtudni, hogy az alkotó vele gondolkodik, vele van, vele tart.

Minden egészséges közösségnek mindenkor alapvető feladata, az életét meghatározó feltételek megteremtése mellett, a maga folytatásának, jövőjének biztosítása. S mert eljövendő művészetünknek is — a természet örök rendjéhez hasonlóan — a ma talajából kell sarjadnia, s hogy az a maga idejében ép és kívánatos termést hozzon, mindenkinek, aki ma képzőművészeti életünk valamilyen területén, valamilyen minőségben felelős munkát végez, erejét egyesítve, lelkiismeretes és szakértő gazda módján részt kell vennie a jövő termőtalajának előkészítésében, és vigyázni arra, hogy belé csak léha nélküli, egészséges, tiszta mag kerüljön.

Kós András